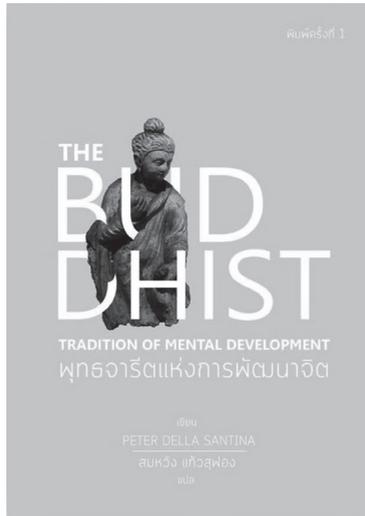

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

พุทธจารีตแห่งการพัฒนาจิต

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ)*

ชื่อหนังสือ: พุทธจารีตแห่งการพัฒนาจิต (The Buddhist Tradition of Mental Development)

ผู้เขียน สันตินา ปีเตอร์ เดลลา

ผู้แปล สมหวัง แก้วสุฟอง

สำนักพิมพ์ โพรวิชั่น (2562)

* อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(Department of Religion and Philosophy, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

E-mail: kittimetee@gmail.com

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวมการบรรยายของ ดร.ปีเตอร์ เดลลา สันตินาที่มหาวิทยาลัยสิงคโปร์ในปี ค.ศ.1984 ซึ่งเกิดจากการนำตำราของธิเบตชื่อว่า Three Vision ที่กล่าวถึงคำสอนแสดงมรรคหรือการปฏิบัติเสนอความรู้เบื้องต้นของพระพุทธศาสนาทุกสายทั้งเถรวาท มหายาน และวัชรยานโดยแสดงการวิวัฒนาการจากเถรวาทไปสู่มหายาน จนกลายเป็นวัชรยาน เริ่มต้นจากวัฒนธรรมการถ่ายทอดคำสอนทางศาสนาจากมุขปาฐะ ก่อนจะจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้เกิดการตีความคำสอนและมีบุคคลที่อธิบายคัมภีร์ไว้อย่างโดดเด่น เช่น นาการชุน อสังคะ วสุพันธ์ เป็นต้น โดยนักคิดเหล่านี้สร้างคัมภีร์วิเคราะห์คำสอนที่ลึกซึ้ง เช่น ศูนย์ตา โพธิจิต เป็นต้น หนังสือเล่มนี้จะเน้นการเชื่อมโยงการถ่ายทอดคำสอนด้านการพัฒนาจิตใจเหล่านี้ผ่านกัมมัฏฐานโดยอาศัยประสบการณ์ในชีวิตที่หลากหลายตามอาชีพ ซึ่งได้รับการสืบทอดอย่างมีชีวิตชีวาในประเทศทิเบตผ่านกระบวนการและตรวจสอบอย่างต่อเนื่องผ่านประสบการณ์ส่วนบุคคลจนกลายเป็นพุทธจารีตสืบทอดมาจนปัจจุบัน

ผู้เขียนชื่อ ปีเตอร์ เดลลา สันตินา เกิดในตระกูลคาทอลิก เริ่มสนใจพระพุทธศาสนาเมื่ออายุ 18 ปี ก่อนจะหันมาเป็นชาวพุทธ เริ่มการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง จบปริญญาเอกในสาขาพุทธศาสนศึกษา ผลงานปริญญาเอกของท่านได้รับการตีพิมพ์จนกลายเป็นที่นิยมกันในหมู่นักการศึกษา ในส่วนของการปฏิบัติธรรมก็ได้ฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐานสายธิเบตเป็นเวลากว่า 30 ปี นอกจากนั้นท่านยังเป็นอาจารย์บรรยายตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วโลก ทั้งยุโรป อเมริกา ออสเตรเลีย และเอเชีย ที่สำนักไฟ กวาง ซาน แห่งไต้หวัน และเป็นผู้วางรากฐานหลักสูตรวาทะพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาให้กับรัฐบาลประเทศสิงคโปร์ และเปิดหลักสูตรพุทธศาสนศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาที่ประเทศสิงคโปร์ด้วย ในประเทศไทยท่านยังบรรยายพระพุทธศาสนา มหายานที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นต้น ท่านได้พำนักอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่จนถึงช่วงสุดท้ายของชีวิต

หนังสือเล่มนี้แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนที่ 1 อธิบายความหมายของการพัฒนาจิตและขั้นตอนการพัฒนาจิตแบบพื้นฐาน ส่วนที่ 2 ความหมายของทุกข์และความจริงพื้นฐานในพระพุทธศาสนา ส่วนที่ 3 เป้าหมายและการปฏิบัติตนเพื่อบรรลุพุทธภาวะ โดยการอธิบายแต่ละส่วนนั้นทำให้เห็นความหมายและขั้นตอนต่างๆ อย่างละเอียด ด้วยภาษาอันเรียบง่ายและประกอบด้วยอุปมาที่ทำให้เข้าใจเนื้อหาที่เป็นนามธรรมได้อย่างชัดเจน อ้างอิงกับวิถีชีวิตและประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ดังในบางส่วนของหนังสือที่เขียนอธิบายความต้องการเปลี่ยนบุคลิกของเราต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงจิต พร้อมยกอุปมาว่า “ถ้าเราใช้ผืนพรมมาปิดพื้นผิวโลกทั้งโลกเพื่อปกป้องท่าเปลา่จากเศษไม้และก้อนหิน นับได้ว่าเป็นภาระที่ยากแสนยาก แต่จะง่ายนิดเดียว ถ้าเราจะเอาเท้าของเราส่วนใส่รองเท้าหนึ่งเสียบั้นเท่ากับเราได้ปิดพื้นโลกทั้งโลกด้วยแผ่นหนังเล็กๆ สองแผ่น ทำนองเดียวกัน ถ้าเราต้องการที่จะกวาดล้างความโลภ ความโกรธ และความหลงให้หมดไปจากโลกก็นับว่าเป็นภาระที่ยากแสนยาก แต่โดยการขจัดความโลภ ความโกรธ ความหลงออกจากจิตของเราก็เท่ากับเราได้ขจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง ออกจากโลก”

ส่วนรายละเอียด หนังสือเล่มนี้มี 9 บทด้วยกัน ได้แก่ บทที่ 1 บทนำ บทที่ 2 ศรัทธากับการพัฒนาจิต บทที่ 3 โอกาสกับความไม่แน่นอน บทที่ 4 ความทุกข์และกรรม บทที่ 5 เมตตาและกรุณา บทที่ 6 โภจิจิต บทที่ 7 ความสงบ (สมถะ) บทที่ 8 ปัญญา บทที่ 9 การตรัสรู้และพุทธภาวะ

สิ่งที่โดดเด่นในหนังสือเล่มนี้ คือ การให้ความหมายคำว่า “พุทธจาริต” โดยมุ่งจะขยายให้เห็นลักษณะการสืบทอดจาริตของพระพุทธเจ้าในเรื่องของการอธิบายเรื่องความทุกข์และความดับทุกข์ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ซึ่งในทุกนิยายพบว่า อธิบายตามคัมภีร์ที่ส่งต่อกันในรูปแบบมขปาฐะก่อนจะพัฒนาเป็นลายลักษณ์อักษร ขณะที่คำว่า “การพัฒนาจิต” เป็นกุญแจสำคัญไปสู่การพัฒนาตนเอง โดยเริ่มจากการพัฒนาจิตเป็นหลัก ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตหนึ่งที่น่าสนใจคือ จิตคือเครื่องจักรยอดเหรียญ เมื่อเรายอดเหรียญจะเกิดการทำงานอย่างต่อเนื่อง เราแค่รับรู้

ปฏิกิริยาดังกล่าว การที่เราจะพัฒนาจิตได้ก็คือการนำเอาพลังงานสร้างสรรค์ทางบวกมาใช้เปลี่ยนแปลงตัวเรา ผู้เขียนได้พัฒนาวิธีการเข้าใจพุทธจารีตว่าเกี่ยวข้องกับการบรรเทาทุกข์และเพิ่มความสุข โดยการพัฒนาจิตดังกล่าวเริ่มต้นที่หลักศรัทธา ผ่านการตั้งข้อสังเกตที่ว่าความศรัทธาเป็นเรื่องชัดเจนที่สุดในการเข้าใจเรื่องจิต ในฐานะต่างๆ เช่นเข้าใจได้ถึงกฎแห่งกรรม เข้าใจหลักอริยสัจ ๔ และเข้าใจพระรัตนตรัย เพราะหากผู้อ่านเข้าใจกระแสวัตถุนิยมจะเห็นว่า ในแง่หนึ่งการพัฒนาด้านวัตถุได้ทำลายฐานความเชื่อเรื่องเหล่านี้จนหมดสิ้น เช่นใครจะเชื่อว่า ทำดีได้ดี หากคนที่ทำชั่วทุจริต ใช้เล่ห์เพทุบายต่างได้ตักกันนับไม่ถ้วนในโลกสมัยนี้ การหันมาให้ความศรัทธาในแง่ที่เป็นความแน่วแน่เชื่อมั่นจึงเป็นการพัฒนาจิตได้หรือยกจิตได้ตามลำดับ และในเรื่องอริยสัจที่มองว่าทุกข์นั้นไม่ใช่การแก้ทุกข์ของตน แต่ต้องเชื่อว่าทุกข์ของผู้อื่นก็ไม่ต่างจากทุกข์ของเรา เป็นการเพิ่มความเสียสละเข้าไปในองค์ประกอบของอริยสัจอย่างแนบเนียน อีกทั้งยังเชื่อมโยงให้เห็นความศรัทธาที่มีในประสบการณ์ที่เป็นของผู้อื่น ส่วนการพัฒนาจิตจากศรัทธานั้นต้องการหลักธรรมที่ในประเพณีนิกายเถรวาทใช้ก็คือปัญญา ในแง่นี้ก็ดูเหมือนว่าผู้เขียนจะอธิบายได้สอดคล้องกับวิธีการสร้างความเข้าใจในแง่ความจริงของชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์มีความประเสริฐในแง่ของความยากของการเกิด แต่เมื่อได้เกิดมาแล้วการจะถือโอกาสใช้ไปในทางที่ไม่มีประโยชน์ก็เป็นเรื่องน่าเสียดาย การโยกความหมายจากโอกาสที่ได้ยากของการเกิดเป็นมนุษย์สู่ความไม่เที่ยงอันนำไปสู่ความตายที่ทำให้เห็นการก้าวเข้าสู่แนวคิดนิกายวิชรยานที่เน้นหนักเรื่องการพิจารณาความตายหรือมรณานุสสติอย่างแนบเนียนว่า สุตท้ายมนุษย์ที่ว่ายากก็ช่างว่างเปล่า ไร้แก่นสาร มีความตายเป็นที่สุด ประเด็นที่หนังสือนำเสนอน่าสนใจอีกประเด็นคือ มนุษย์มีระยะเวลาในชีวิตที่ต้องจัดการ แต่การจัดการเวลาด้วยหลักการก็มีพื้นฐานในปัจจุบันคิดไม่ซับซ้อนนัก เน้นความเรียบง่าย รวดเร็วเช่นก็มีพื้นฐานของนิกายตันตระบนฐานคิดที่ว่านิพพานที่นี้ เดี่ยวนี้ได้เลย เป็นต้น แต่ที่จริงการเพ่งพินิจความจริงต้องใช้เวลาปฏิบัติเป็นสัปดาห์ เป็นเดือนเป็นปี ต้องอาศัยการบ่มเพาะจนกว่าจะมั่นคง ไม่ใช่คิดจะเอากัมมัฏฐานง่ายๆ อย่างเดียว

หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาที่มุ่งเน้นการปฏิบัติตนตามหลักกัมมัฏฐาน เหมาะกับผู้อ่านที่สนใจปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา และที่สำคัญยังมีเนื้อหาอีกส่วนที่อุทิศให้กับการแก้ปัญหาที่บรรดานักคิดหรือนักปรัชญากลุ่มหนึ่งตั้งข้อสงสัย เช่น ปัญหาที่ว่าพระพุทธศาสนา มองโลกแง่ร้ายมองแต่เรื่องความทุกข์ หรือพวกทุนิยม (Pessimism) โดยผู้เขียนพยายามอธิบายให้เห็นว่า ที่จริงนักคิดเหล่านี้ อาจลืมไปว่าพระพุทธศาสนาก็มองเรื่องดับทุกข์ด้วย การพิจารณาเป้าหมายจึงสำคัญมากกว่าจะเพ่งไปแค่เรื่องทุกข์อย่างเดียว เพราะทุกข์เป็นที่มาของการที่จะเข้าใจความดับทุกข์ได้ ซึ่งตรงนี้นำไปสู่การเข้าใจเรื่องกรรม โดยหากเป็นกุศลกรรมก็จะนำไปสู่ความสุข หากเป็นอกุศลกรรมนำไปสู่ความทุกข์ โดยไม่ไข่มองในแง่ของเหตุและผลเท่านั้น แต่พิจารณาจนให้เห็นความเนื่องกันของความสัมพันธ์แบบเหตุปัจจัยแบบปฏิจสมุปบาท ผู้เขียนอธิบายไว้ด้วยข้ออุปมาว่า ปฏิจสมุปบาทเป็นการมีอยู่อยู่กับกิเลสและกรรม แต่หลีกเลี่ยงการมีตัวตนถาวรและความแตกต่าง เมื่อครูสอนศิษย์ ศิษย์ได้รับความรู้ที่ครูถ่ายทอดมายังตัวเขา แต่ความรู้ที่ศิษย์ได้รับและความรู้ของครูมีใช้อยันเดียวกัน เพราะไม่มีแก่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ดีก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าความรู้มันต่างกัน เนื่องจากความรู้ของศิษย์ก็ยังมีสะท้อนความรู้ของครูอยู่ดี คำอธิบายนี้ช่วยให้เรามองเห็นความไม่เที่ยงแท้และความไม่มีอนัตตาในพระพุทธศาสนาทุกสายได้ชัดขึ้น

ภาพรวมของหนังสือเล่มนี้คือการอธิบายการมองทุกข์ตามพุทธจารีตและการพัฒนาจิตเพื่อการดับทุกข์ เนื่องจากเป็นพุทธจารีตพยายามนำเสนอลักษณะของพระพุทธเจ้าแต่ที่นำเราไปสู่ความหมายที่แตกต่างคือการตีความลักษณะของกายไปสู่ความหมายของจักรวาลที่แสดงออกจากพระพุทธเจ้าคือการเป็นพระพุทธเจ้า ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงทางกาย แต่เป็นการเปลี่ยนจักรวาลทางกายภาพต่างหาก มีการตีความโดยโยงไปสู่การมีความรู้แบบสมมูลหรือทางสายกลางระหว่างสังสารกับนิพพาน และสิ่งที่ทำให้เห็นลักษณะกัมมัฏฐานผ่านวิถีชีวิต ผู้เขียนตีความว่ามาจากพระจริยวัตรของพระพุทธองค์ในการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสรรพสัตว์ถูกคิดตั้งไว้ล่วงหน้าแล้ว ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้น เพราะการปฏิบัติทุกอย่างล้วนมีเป้าหมายทั้งสิ้น ไม่เว้นแม้แต่การเป็นพระพุทธเจ้าเจ้าหรือการบรรลุธรรม ทำให้เห็นว่า การถูกกำหนด

ล่วงหน้าไม่ได้เป็นไปเพื่ออย่างอื่น นอกจากต้องการให้เกิดประสิทธิผลในการบำเพ็ญประโยชน์แก่สรรพสัตว์อื่นๆ ขึ้นไป

อีกทั้งหนังสือยังเน้นไปที่คำสอนของมหายาน และมีหลักคำสอนที่เป็นพื้นฐานที่เห็นได้ เช่นหลักเมตตา กรุณา สังคหัตถ์ 4 ที่ช่วยส่งเสริมแนวคิดแบบฆราวาสมากกว่า เพราะดูเหมือนว่าวิถีฆราวาสถูกมองว่าสอดคล้องกับแนวปฏิบัติบารมีของพระโพธิสัตว์มากกว่านักบวช ทำให้ฆราวาสมีโอกาสที่จะได้สร้างทานบารมี ศีลบารมี ได้ดีกว่าพระสงฆ์ อีกทั้งยังมีการเล่าเรื่องด้วยภาษาเรียบง่ายบนฐานวัฒนธรรมแบบมหายานที่คำส่วนใหญ่เช่น เมตตา กรุณา โพธิจิต พุทธภาวะ ต่างถูกอธิบายให้เห็นชัดขึ้นเหมาะแก่ผู้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาทุกระดับทั้งระดับผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาขั้นต้นจนถึงนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา

เสน่ห์ของหนังสือเล่มนี้คือ การใช้อุปมาผ่านประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เช่นการพิจารณามรณานุสสติได้แยกผู้ใหญ่ออกจากเด็กในการพัฒนาจิต ดังข้ออุปมาว่า “เมื่อคนฆ่าสัตว์จับไก่ตัวหนึ่งเพื่อไปเชือด ไก่ตัวอื่นก็กระพือปีกตกอกตกใจและวิ่งไปอึกข้างหนึ่งของเล้า เมื่อไก่ตัวหนึ่งถูกจับและนำไปฆ่า ไก่ที่เหลือก็จะกลับไปคุ้ยเขี่ยพื้นดินมองหาอาหารต่อไป พวกเราต่างเคลื่อนเท้าหาความตายไม่หยุดหย่อน แต่เมื่อเราพบเจอความตายเราอาจสะเทือนใจไปชั่วขณะและเราก็กดำเนินธุรกิจกันต่อไป เราพยายามที่จะลืมนความตายในโลกตะวันตก ขณะที่อินเดียไม่มีความพยายามที่จะปกปิดความตาย” หรือบางแห่งในหนังสือที่ผู้เขียนพยายามอธิบายคำที่เข้าใจยากเช่นเรื่องโพธิจิตก็มีการยกเรื่องเล่ามาประกอบคือ “พระสามรูปเดินไปพบฆาตรกรในป่า ทั้งสามเสนอทางเลือกสามทาง โดยรูปหนึ่งบอกว่า ฆ่าฉันและไว้ชีวิตสองรูปนั้น รูปที่สองกล่าวว่า ฉันจะวิ่งหนี ฆ่าสองรูปนั้นเสีย รูปที่สามพูดว่า ไม่มีใครสมควรถูกฆ่า พวกเรามา นั่งสนทนากันดีกว่า” เป็นการพิจารณาที่เป่าหมายของพระพุทธศาสนาที่มีใช้เพื่อตนเองและเพื่อผู้อื่นอย่างเดียว ต้องเป็นประโยชน์ทั้งตนและผู้อื่นประกอบกัน นอกจากนั้นยังมีการใช้การวิเคราะห์ทางด้านเหตุผลในการอธิบายให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น เช่นการวิเคราะห์ห้อัตภาพมนุษย์ว่าเป็นสิ่งยาก เพราะ “1. สาเหตุ ยากเพราะต้องทำกุศลกรรมคือต้องมีกรรมดี

มากพอ 2. จำนวน เพราะมนุษย์มีจำนวนน้อยกว่าสัตว์อื่น 3. อุปมา เหมือนเต่าตาบอดโผล่มาบนพื้นผิวทะเลสอดหัวเข้าไปในห่วงได้สำเร็จ 4. ธรรมชาติของการเกิด การกำเนิดเป็นมนุษย์นั้นยากและอาจเสียชีวิตได้” ผู้วิจารณ์เห็นว่า การนำเสนอหนังสือพระพุทธศาสนาที่ได้รับความนิยมในสมัยนี้ จะพบว่ามี การอุปมาและการใช้เหตุผลวิเคราะห์มาช่วย โดยเป็นการขยายให้เห็นความจำเป็นในการอธิบายภาษา ศาสนาด้วยข้อมูลที่เป็นประสบการณ์และเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น

หนังสือเล่มนี้ถือได้ว่าเป็นความพยายามที่จะรวมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาในนิยายอื่นๆ อันเกี่ยวกับพุทธจริตเดียวกันมาเสนอ จุดสำคัญที่หนังสือเล่มนี้ทำคือการเปลี่ยนแปลงกรอบการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่เน้นดูจิตหรือนั่งเก็บตัวในพื้นที่อันจำกัดออกมาสู่การปฏิบัติธรรมในชีวิตจริงการใช้กัมมัฏฐานในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และไม่ควรปฏิเสธการตีความใหม่ๆ ที่จะช่วยทำให้เราเข้าใจหลักปฏิบัติกัมมัฏฐานที่ดียิ่งขึ้น ดังที่องค์พระโศภิตะได้กล่าวไว้ในบทที่ 9 การตรัสรู้และพุทธภาวะว่า “เมื่อไรก็ตามที่เราพบกับคำสอนใหม่ๆ เราอาจพบว่ามีประโยชน์ต่อเรา หรือเราอาจพบว่าเราไม่ได้ประโยชน์อะไรจากคำสอนนั้นเลย แต่แทนที่เราจะปฏิเสธ เราอาจจะนำไปเก็บไว้ ตอนหลังเราอาจจะพบว่ามีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตก็ได้”